

TEFSİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2025 (Nisan/April)

Erkeklerin Kadınlardan Üstün Olduğuna Kur'an Perspektifinden Bir Eleştiri: İbn Hazm Örneği

A Critique of the Superiority of Men over Women from the Qur'ānic Perspective: The Case of Ibn Hazm

نقد فوقية الرجال على النساء من منظور القرآن: ابن حزم أنموذجاً

Kerim YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Tefsir Anabilim Dalı

Assistant Professor Niğde Ömer Halisdemir University Faculty of Islamic Science

Basic Islamic Sciences Department of Tafsir

Niğde, TÜRKİYE

yilmazkerim@ohu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-0712-6725>

 <https://ror.org/03ejnre35>

Atıf / Citation

Yılmaz, Kerim. “Erkeklerin Kadınlardan Üstün Olduğuna Kur'an Perspektifinden Bir Eleştiri: İbn Hazm Örneği”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Nisan/April, 2025), 343-361.

<https://doi.org/10.31121/tader.1585030>

Bilgi/ Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş/Received: 13/11/2024

Kabul/Accepted: 17/04/2025

Yayın/Publication: 30/04/2025

Etik, Çıkar Çatışması ve Fon Desteği Beyanı/Ethics, Conflict of Interest and Funding Statement

Etik kurallara uyulduğu beyan edilmiştir/It was declared that ethical rules were complied with.

Yazar(lar)ın bir çıkar çatışması yoktur ve yazarlar herhangi bir dış fon almamışlardır.

The author(s) has no conflict of interest to declare and received no external funding in Sup-port.

İntihal: Tespit edilmemiştir/ No plagiarism detected. (intihal.net).

Lisansüstü Tezlerden Üretilmesi: Üretilmemiştir.

Production from Postgraduate Theses: Not Produced.

Lisans / License

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayımcı / Published by Ali KARATAŞ / TÜRKİYE

Öz

Erkeklerin kadınlardan üstün olduğu düşüncesi farklı kültür ve medeniyet çevrelerinde dillendirilen bir olgudur. İslam'ın yayılmasıyla birlikte bu olgunun zaman zaman dillendirildiği görülmektedir. İslam ilim, kültür ve medeniyetinde önemli bir yeri olan Endülüs'te de erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu düşünenlerin var olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hazm'ın dini ve dünyevi alanda kadının konumu konusunda dönemin insanlarından ayrıldığı müşahade edilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Endülüs ilim geleneği içinde yetişmiş olan İbn Hazm'ın erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna delil olarak kullanılan âyetlere yaklaşımını tespit etmeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda İbn Hazm'ın hayatı ve ilmî kişiliğine, kadın tasavvuruna yer verildikten sonra İbn Hazm'ın erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna delil olabilecek âyetlere yaklaşımını ortaya koyan örnekler üzerine yoğunlaşılacaktır. Verilerin tespitinde İbn Hazm'ın kendi eserlerine ek olarak günümüzde yapılan çalışmalardan da istifade edilerek onun fikirlerini belirlemek için betimleyici bir yöntem kullanılacaktır. İbn Hazm'ın yaşadığı dönemde Endülüs'te erkeklerin kadınlardan fazilet bakımından üstün olduğu düşüncesinin var olduğu müşahade edilmektedir. İbn Hazm erkeklerin kadınlardan üstün olduğu tezini âyetlerden hareketle çürütmeye çalışan ve kadınların haklarını savunan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Hazm'ın kadın tasavvurunun Kur'an'ın verilerinden destek alınarak kadınlara dini ve dünyevi açıdan haklarını teslim etmek üzere bina edildiğini ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, İbn Hazm, Erkek, Kadın, Üstünlük, Endülüs.

Abstract

The idea that men are superior to women is a phenomenon expressed in various cultures and civilizations. With the spread of Islam, this phenomenon has occasionally been voiced. It is understood that in al-Andalus, which has an important place in Islamic science, culture and civilization, some thought that men were superior to women. It is observed that Ibn Hazm differed from the people of his time regarding the status of women in both religiously and worldly matters. In this context, this study aims to determine Ibn Hazm's approach to the verses used as evidence for the superiority of men over women. In line with this purpose, Ibn Hazm's life, his scholarly personality and his conception of women will be discussed, followed by examples that reveal Ibn Hazm's approach to the verses that may prove that men are superior to women. In addition to Ibn Hazm's own works, a descriptive method will be used to determine Ibn Hazm's ideas by making use of contemporary studies. In al-Andalus during Ibn Hazm's time, the idea that men were superior to women in terms of virtue is observed to have existed. Ibn Hazm appears as someone who refutes the idea that men are superior to women based on verses and advocates for women's rights. It is possible to state that Ibn Hazm's conception of women is based on the Qur'anic data to give women their religious and spiritual rights.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Ibn Hazm, Man, Woman, Superiority, al-Andalus.

الخلاصة

تُعَدُّ فكرة تفوق الرجال على النساء من القضايا التي طُرحت في سياقات ثقافية وحضارية متعددة، وقد لوحظ استمرار تداولها في بعض الفترات بعد انتشار الإسلام. ومن المعلوم أن الأندلس، التي شكَّلتُ مركزاً علمياً وثقافياً بارزاً في الحضارة الإسلامية، لم تكن استثناءً من هذه الظاهرة، حيث وُجِدَ فيها من يعتقد بفوقية الرجال على النساء. وفي هذا السياق، يُلاحظ أن ابن حزم الأندلسي تبَنَّى موقفاً مغايراً لموقف العديد من معاصريه فيما يتعلق بمكانة المرأة في المجالين الديني والدنيوي. ومن هنا، يسعى هذا البحث إلى دراسة منهج ابن حزم، بوصفه أحد أعلام التقليد العلمي في الأندلس، في تفسير الآيات التي يُستدل بها على تفوق الرجال على النساء، وتحليل مقارنته النقدية لهذه الاستدلالات. ولتحقيق هذا الهدف، سيتم تناول السيرة العلمية لابن حزم، ثم استعراض رؤيته لمكانة المرأة، قبل التعمق في تحليل النماذج التفسيرية التي طرحها فيما يتعلق بالآيات المستخدمة كأدلة على تفوق الرجال. مصنَّفات ابن حزم إلى جانب الدراسات الحديثة، بغية تقديم رؤية متكاملة حول موقفه. وتُشير المعطيات التاريخية إلى أن الاعتقاد بتفوق الرجال على النساء من حيث الفضيلة كان سائداً في الأندلس خلال عصر ابن حزم. ومع ذلك، يبرز ابن حزم بوصفه أحد المفكرين وتعتمد الدراسة على منهج وصفي تحليلي، حيث سيتم الرجوع إلى الذين تصدَّوا لهذه الفكرة، مستنداً في ذلك إلى النصوص القرآنية، ومُحاولاً دحض هذه الأطروحة من خلال قراءة نقدية للآيات المعنية، مع التأكيد على حقوق المرأة في المجالين الديني والدنيوي. وعليه، يمكن القول إن تصوُّره للمرأة بُني على أسس قرآنية، بهدف ترسيخ مبدأ العدالة في منحها حقوقها الدينية والاجتماعية.

الكلمات المفتاحية: التفسير، القرآن، ابن حزم، الرجل، المرأة، الفوقية، الأندلس.

Giriş

Kadın konusu geçmişten günümüze hemen hemen bütün toplumlarda tartışılmış, halen de tartışılmaktadır.¹ Bu konunun merkezinde yer alan tartışmalardan biri de erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna dönük yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Temelinin cinsiyet ayrımcılığına dayandığı anlaşılan bu düşünce; farklı uygarlıklarda, kültür ve medeniyet çevrelerinde dillendirilen bir olgudur. Örneğin ataerkil yapıya sahip olan Yunan, Roma, Mısır, Çin, Hint ve İslam öncesi Arap kültüründe bu olgunun tezahürlerini görmek mümkündür. İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte de İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet referans alınarak erkeklerin kadınlardan üstün olduğu düşüncesinin zaman zaman farklı çevrelerde dillendirildiği müşahade edilmektedir.² İslam ilim, kültür ve medeniyetinde önemli bir yeri olan Endülüs'te³ İslami ilimlerde yeni anlayışlar ve bakış açıları geliştirilmeye çalışılsa da⁴ erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu düşünenlerin var olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Örneğin İbn Hazm'la (öl. 456/1064) aynı yıllarda Endülüste yaşayan Mekkî b. Ebî Tâlib⁶ (öl. 437/1045), erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu savunmaktadır.⁷ Endülüs ilim geleneğinin önemli yapı taşlarından birisi olan İbn Hazm'ın gençlik yıllarını kadınların çoğunlukta olduğu bir çevrede yetişmesine

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdulkadir Karakuş, "Kur'an Perspektifinden Kadın", *Şarkiyat* 11/2 (Ağustos 2019), 841-855.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Talip Özdeş – Sema Özdeş, *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 9-209. Ayrıca günümüzde feministler, Kur'an dilinin erkek merkezli bir yapıya sahip olmasının cinsiyet ayrımcılığına sebep olduğu iddia etmektedir. Geçmişte ataerkil yapıya sahip toplumların dilinin, dini metinlere yansıdığı; bu durumun günümüzde feministler tarafından eleştirildiği ve bu bağlamda dini metinlerin çevirilerinde yeni yöntemler denendiği ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Rim Hassen, "Kur'an'ın Kadınlar Tarafından İngilizce Tercümesi: Dilde ve Dil Vasıtasıyla 'Cinsiyet Dengesini' Sağlama Konusunda Karşılaşılan Zorluklar", çev. Feyza Çelik, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Ekim 2020), 632-652.

³ Endülüs, İbn Hazm'ın dünyaya geldiği 4. asırda ilmi anlamda en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Söz gelimi bu asırda devleti yöneten II. Hakem'in (öl. 366/976) Kahire, Şam, Bağdat, Mekke, Medine ve Kayrevan gibi ilmin geliştiği şehirlerde kitap toplamakla görevlendirdiği memurları sayesinde Kurtuba'da kurulan kütüphanedeki kitap sayısının dört yüz bine ulaştığı rivayet edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Özdemir, "II. Hakem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/174. İbn Hazm'ın gençlik yıllarından itibaren Endülüs'te siyasi anlamda iç çatışmalar başlasa da ilmi çalışmalar devam etmiş, başta İbn Hazm'ın çalışmaları olmak üzere birçok eser telif edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Şahabettin Ergüven, "X. ve XI. Yüzyıllarda Endülüs'ün İlmî ve Edebî Panoramasına Genel Bir Bakış", *İS-TEM* 15 (Aralık 2010), 19-27. Endülüs'te Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak için birçok eser telif edildiği görülmektedir. Ancak bunlar arasında İbn Hazm'ın ismi doğrudan geçmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Şentürk, "Endülüs Tefsîr Kültürü", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/21 (Haziran 2012), 53-72; Arslan Karaoğlu, "Endülüs Tefsir Mirasına Panoramik Bir Bakış", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2017), 7-32.

⁴ Bu konuya İbn Hazm'ın Zâhirîliği yeniden yorumlaması ve farklı bir bakış açısıyla değerlendirmesi örnek olarak verilebilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 341-354.

⁵ İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmet Muhammed Şakir (Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 3/82-85.

⁶ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, "Mekkî b. Ebû Tâlib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/575-576.

⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye* (Şârika: Külliyyetü'd-Dirâseti'l-'Ulyâ ve'l-Bahsi'l-İlmî Câmîati'ş-Şârika, 2008), 2/371; Erkeklerin kadınlardan üstün olduğu düşüncesini birçok müfessirin savunduğu tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Gökhan Atmaca, "Müfessirlere Göre Kāvâm Kelimesi -Nisâ Sûresi 34. Ayet Bağlamında-", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013), 218-220.

ve birçok konuda ilköğrenimini kadınlardan tahsil etmiş olmasına⁸ ek olarak erkek ve kadınlara eşit olarak hitap eden Kur'an âyetlerinin olması sebebiyle kadınlara bakışında dönemin insanlarından ayrıldığı müşahade edilmektedir.⁹ Bu bağlamda çalışmanın amacı, Endülüs ilim geleneği içinde yetişmiş olan İbn Hazm'ın erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna delil olarak kullanılan âyetlere yaklaşımını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda İbn Hazm'ın hayatı ve ilmî kişiliği ile kadın tasavvurunu oluşturan etkenlerden sonra konunun odak noktasını oluşturan İbn Hazm'ın erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna delil olabilecek âyetlere yaklaşımını örnekler üzerinden tespit etmek çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır.

Endülüs'ün önemli âlimleri arasında yer alan İbn Hazm, birçok eser kaleme alsa da bunların çoğu günümüze ulaşamamıştır.¹⁰ Günümüze ulaşanlar arasında doğrudan tefsir ilmiyle ilişkili bir eser bulunmasa da edebiyat, fıkıh, dinler tarihi ve kelim gibi alanlarla ilgili eserlerin satır aralarında kadınlarla ilgili konuları ve bu konudaki âyetleri ele alması ve yorumlaması çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Verilerin tespitinde İbn Hazm'ın kendi eserlerine ek olarak günümüzde yapılan çalışmalardan da istifade edilerek onun fikirlerinin arka planını tespit etmek için betimleyici/deskriptif bir yöntem kullanılacaktır.

İbn Hazm üzerine birçok çalışma yapıldığı görülmektedir.¹¹ Ancak onun erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna delil olarak kullanılan âyetlere yaklaşımına dair bir çalışmaya ulaşılamamış olması bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu çalışma günümüzde güncelliğini koruyan kadın hakları konusunda Endülüslü İbn Hazm üzerinden veriler sunması açısından da önemlidir. Ayrıca Kur'an'ı anlamaya çalışan birinin yetiştiği ortamın ve fikri arka planının Kur'an'ı anlamaya etkisi konusunda veriler sunması bu çalışmayı tefsir açısından önemli kılan bir diğer husustur. Konumuza yakın olarak *İbn Hazm'ın Kur'an'ı Yorumlama Metodolojisi* isimli doktora çalışması bulunmaktadır.¹² Özellikle İbn Hazm'ın ilmî kişiliğini tespit etme konusunda yararlandığımız bu çalışmada isminden de anlaşılacağı gibi İbn Hazm'ın Kur'an'ı yorumlama metodolojisi üzerinde durulmaktadır. Ayrıca *İbn Hazm'ın Kur'an'a Bakışı ve Ayetleri Yorumlama Metodu* isimli bir doktora tezi daha bulunmaktadır.¹³ Ancak bu çalışmada onun kadınlarla ilgili yorumuna yer verilmediği görülmektedir. Bunlara ek olarak İbn Hazm üzerine 2007 yılında uluslararası bir sempozyum düzenlendiği,¹⁴ ancak bildiriler incelendiğinde konumuzla ilgili bir sunuma yer verilmediği müşahade edilmektedir. Zikredilen bu çalışmalar İbn Hazm'ın hayatı ve ilmî kişiliği bakımından konumuzla benzerlik göstermektedir. Bizim çalışmamız İbn Hazm'ın kadın tasavvurunu oluşturan etkenler ve erkeklerin kadınlar-

⁸ İbn Hazm, *Tavku'l-hamâme fi'l-ülfeti ve'l-üllâf* (Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2016), 69.

⁹ Roger Garaudy, *Endülüs'te İslâm Düşüncenin Başkenti Kurtuba*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 89.

¹⁰ Mehmet Yaşar, *İbn Hazm'ın Kur'an'ı Yorumlama Metodolojisi* (İstanbul: Doktora Tezi, 2020), 37-40; H. Yunus Apaydın, "İbn Hazm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 20/49-52.

¹¹ Bu çalışmalardan konumuzla ilgili olanlara kaynakçada yer verilmiştir.

¹² Mehmet Yaşar, *İbn Hazm'ın Kur'an'ı Yorumlama Metodolojisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

¹³ Nuh Savaş, *İbn Hazm'ın Kur'an'a Bakışı ve Ayetleri Yorumlama Metodu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001).

¹⁴ Bu sempozyum 26-28 Ekim 2007 yılında Bursa'da düzenlenmiş, bildiri ve müzakerelerin basımı ise 2010 yılında olmuştur.

dan üstün olduğuna delil olarak kullanılan âyetlere yaklaşımını tespit etmeye çalışması bakımından bu çalışmalardan ayrılmaktadır.

1. İbn Hazm'ın Hayatı ve İlmî Kişiliği

Endülüslü İbn Hazm'ın (384/994)¹⁵ yılında Kurtuba'da doğmuş, 456/1064 yılında Neble'de (Niebla) vefat etmiştir.¹⁶ Onun aslı konusunda farklı yorumlar olsa da mevlâlık yoluyla Kureyş'e bağlandığı; nesep olarak da Fars asıllı olduğu bildirilmektedir.¹⁷ İbn Hazm'ın, babasının vezirlik görevi sırasında sarayda doğduğu ve ilmî birikiminin alt yapısını burada aldığı anlaşılmaktadır. O, okuma yazmayı saraydaki mürebbiyelerden öğrendiğini ve Kur'an'ı onların nezaretinde ezberlediğini dile getirmektedir.¹⁸ Onun, nisbesinden anlaşılabileceği üzere Kurtuba başta olmak üzere Endülüs'ün farklı şehirlerinde bulunduğu; Abdurrahman b. Ebû Yezîd el-Ezdî'den hadis, kelâm ve dil; İbnü'l-Kettânî'den (öl. 420/1030) mantık; Abdullah b. Yahyâ b. Dehhûn (öl. ?) ve Ahmed b. Cesûr'dan (öl. 400/1009) fıkıh dersleri aldığı ifade edilmektedir.¹⁹

Endülüs tarihi dikkate alındığında İbn Hazm'ın, gençlik yıllarından itibaren Endülüs Emevî devletinin zayıflayıp yıkıldığı asırda siyasi çalkantıların ve huzursuzlukların olduğu bir dönemde yaşadığı anlaşılmaktadır.²⁰ Bu iç karışıklık dönemlerinde siyasi konumunun yönetimde olanların durumuna göre değiştiği müşahade edilmektedir. Onun kısa da olsa birkaç defa vezirlik görevi yaptığı;²¹ bazen de hapse atıldığı; siyasi alanda başarısız olunca kendini ilme adanmışlığı ifade edilmektedir.²²

İbn Hazm dört yüz cilt civarında eser yazmış²³ olsa da bunların çoğunun günümüze ulaşmadığı daha önce ifade edilmişti.²⁴ Bunlar arasında doğrudan tefsir ilmiyle ilişkili bir eser bulunmasa da özellikle edebiyat alanında kadına verdiği değerin apaçık gözlemlenebildiği; kadının vefasının yanında sevgi ve sadakatini edebi bir şekilde ele aldığı *Tavku'l-Hamâme* konumuz açısından önemli ipuçları vermektedir. Fıkıh ve usulü alanında *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm* ile *el-Muhallâ*; kelam, dinler tarihi ve felsefe ile ilgili *el-Faslile et-Takrîb li-Haddi'l-Mantık* gibi eserlerde onun Kur'an'a yaklaşım biçiminin net bir şekilde görüldüğü tespit edil-

¹⁵ Ebû 'Abdillâh el-Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis fî zikri vülâti'l-Endelüs*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf – Muhammed Beşşâr 'Avvâd (Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2008), 449-450.

¹⁶ İbn Başkuvâl, *es-Sıla*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî – Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübânî, 1989), 2/606.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 449-450; Muhammed Ebû Zehre, *İbn Hazm: Hayâtühû ve 'asruhû - ârâühû ve fikhuhû* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1978), 23-24.

¹⁸ İbn Hazm, *Tavku'l-hamâme*, 69.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. H. Yunus Apaydın, *İbn Hazm Zahirilik Düşüncesinin Teorisyonu Hayatı Görüşleri* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2017), 19-23.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Zehre, *İbn Hazm*, 17.

²¹ Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ' irşâdu'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993), 4/1651.

²² İhsân 'Abbâs, *Târihu'l-edebi'l-Endülüsi*, *'asru sıyâdeti Kurtuba* (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1969), 309-310; Ayrıntılı bilgi için bk. Apaydın, *İbn Hazm Zahirilik Düşüncesinin Teorisyonu Hayatı Görüşleri*, 17-18.

²³ Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, 4/1651.

²⁴ Yaşar, *İbn Hazm'ın Kur'an'ı Yorumlama Metodolojisi*, 37-40; Apaydın, "İbn Hazm", 20/49-52.

miştir.²⁵ Ayrıca bu ve diğer eserlerinin²⁶ satır aralarında kadınlarla ilgili konulara ve bu konudaki ilgili âyetlere yer vermesi çalışmamız açısından önem arz etmektedir.

İbn Hazm'ın Endülüs'ün inanç mozaigini oluşturan Yahudi ve Hristiyan gruplarına ek olarak İslam mezhepleri mensuplarıyla çeşitli konular üzerine münazara yapması onun tartışmacı yönünü ortaya koymaktadır.²⁷ İbn Hazm'ın yazdığı *el-Fasl* gibi kitaplarda kullandığı yöntem de bunu kanıtlar niteliktedir. Onun bu eserde “Eğer şöyle dersiniz, şu şekilde cevap verilir” gibi ifadeleri çokça kullandığı görülmektedir.²⁸ İbn Hazm münazaralardaki sert tavırları sebebiyle sevilen biri değildir.²⁹ Onun münazaradaki bu tutumunun, erkekleri kadınlardan üstün gören bir ortamda kadın haklarını savunurken görüşlerini korkmadan dile getirmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte münazaralarda sert tavır sergilemesine rağmen onun doğru bilginin peşinde olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hazm, biriyle münazara yapmış ve onu yenmiş, yenilen kişi yenilginin etkisiyle münazara meclisini terk etmiştir. İbn Hazm eve geldiğinde konuyla ilgili aklına şüphe düşmesi üzerine meseleyi kitaplardan araştırmış ve delillerden hareketle münazarada yenilen kişinin haklı olduğu kanaatine ulaşmıştır. Münazara meclisinde bulunan birine konuyu açmış ve yenilen kişinin görüşüne rucû ettiğini kendisine iletceğini söylemiştir. Konuyu anlattığı kişi bunu garipseince “Bunu o anda söylemem mümkün olsaydı, yarına ertelemezdim.” şeklinde cevap vermiştir.³⁰ Kendisinin bizzat bahsettiği bu olay onun doğru bilginin peşinde olduğunu ortaya koyan bir örnektir.

İbn Hazm'a göre insanların âyet ve hadisleri nasıl anladığı ve yorumladığı önemli değildir. Önemli olan bu nasların ne söylediğidir. Bu bağlamda o, geleneğin savunduğu görüş ve düşünceleri her zaman bağlayıcı kabul etmemiş; olaylara bakış açısını ve İslamî düşüncesini Kur'an ve sünnet perspektifiyle inşa etmeye çalışmıştır.³¹

İbn Hazm'ın ilmî kişiliğinde lafzın mefhumu olan delilin/karinenin önemli bir yeri vardır. O, delili, Kur'an, sünnet ve icmâdan sonra İslam'ın dördüncü kaynağı olarak kabul etmektedir. Ancak delil, Kur'an, sünnet ve icmâdan bağımsız olarak düşünülemez.³² Onun kullandığı delil kıyastaki illetten farklıdır. O, delili illet, illeti de delil kabul ettikleri için kıyas ehlinin hata ettiğini söylemektedir.³³

İbn Hazm, herhangi bir konuda Kur'an, sünnet, icma ve delili öncelediği için keyfi rey uygulamalarına ve mezhebî taassuba karşı çıkmıştır. İbn Hazm üzerine yapılan bir araştırmada “onun reye değil, reyin din olarak sunulmasına ve reyle bir şeyin haram kılınmasına karşı

²⁵ Yaşar, *İbn Hazm'ın Kur'an'ı Yorumlama Metodolojisi*, 8-11.

²⁶ İbn Hazm'ın eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Apaydın, “İbn Hazm”, 49-52; Yaşar, *İbn Hazm'ın Kur'an'ı Yorumlama Metodolojisi*, 8-11, 37-40.

²⁷ Yâkut el-Hamevi, *Mu'cemu'l-udebâ'*, 3/1657.

²⁸ Örnekleri için bk. İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal/Dinler ve mezhepler tarihi*. çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 3/50-51, 68-73, 106-107, 260-261, 286-287, 292-297, 300-301.

²⁹ Onun münazaralardaki sert tavrı Haccâc'ın (öl. 95/714) kılıcına benzetilmiştir. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve ebnâ ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân 'Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1978), 3/328.

³⁰ İbn Hazm, *et-Takrîb li-haddi'l-mantık ve'l-medhal ileyhi bi'l-elfâzi'l-âmmiyye ve'l-emsileti'l-fikhiyye*, thk. 'Abdülhak Molla Hakkî et-Türkânî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007), 599.

³¹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 7/49-50; Mehmet Yaşar, “İbn Hazm'ın Yorum Anlayışında Kur'an-Sünnet Bütünlüğü”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 6/2 (2020), 291.

³² İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/68.

³³ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/107-108.

olduğu; taklitçilerin bazen nassa uyumlu fetvaları esas alsalar da taklidin doğru olmadığını; taklitçilikten ziyade delilin desteklenmesi gerektiğini savunduğu” sonucuna ulaşılmıştır.³⁴ Bununla birlikte İbn Hazm’ın zaman zaman kendi bakış açısını ve ideolojisini naslara söyletirme çabası içerisinde girdiği, ele aldığı konuyla ilgili âyetlerde zorlama tevillerde bulunduğu da tespit edilmiştir.³⁵

İbn Hazm’ın “Zâhirî mezhebinin en büyük temsilcisi olmasının yanında usulcü, fakih, muhaddis, tarihçi, edip ve şair” kimliğine de dikkat çekilmektedir.³⁶ Dâvûd ez-Zâhirî’nin (öl. 270/884) kurduğu Zâhirî mezhebinde önemli bir yeri olan İbn Hazm, “şeriat, akaid ve dil alanında İslam düşüncesine hâkim olan dinamikleri sorgulayan ve ona yön vermeye çalışan biri olarak” kabul edilmektedir.³⁷ Onun Zâhirî olmasının arka planında “Fâtîmîlerin ve Abbâsîlerin ideolojilerine alternatif bir ideoloji oluşturma çabası olduğu; bunu yaparken de irfanı dışlayarak beyan ve burhan³⁸ arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemeye çalışarak felsefi boyutları olan düşünsel bir proje kurmak istediği” ifade edilmektedir.³⁹

İbn Hazm’a göre Kur’an, anlamları bilinen Arapça lafızlarla indirilmiştir. Bir kimsenin Kur’an lafzını dilde vazedildiği anlamdan başka bir manaya hamletmesi delilsiz caiz değildir. O, “Kur’an lafzının başka bir manaya hamledilebilmesi için Kur’an’dan bir âyete, Hz. Peygamberden bir hadise, ulemanın icmâna, duyusal zorunluluğa dayanan bir bilgiye ihtiyaç olduğunu” ifade etmektedir.⁴⁰ Bu açıklamalardan onun Kur’an tasavvurunda asıl olanın hakikat olduğu, mecazın ise delille bilinebileceği ortaya çıkmaktadır.⁴¹ Yine o, Kur’an ve sünnette mecazın olabilirliği için çok ağır şartlar ileri sürse de sonuç olarak onun mecazı kabul ettiği ifade edilmektedir.⁴² İbn Hazm’ın Zâhirîlik anlayışının Kur’an’a yansımalarının özünün Kur’an’ın nazil olduğu dönemdeki Arapçayla anlaşılması çabası olduğuna dikkat çekilmektedir.⁴³

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Yaşar, *İbn Hazm’ın Kur’an’ı Yorumlama Metodolojisi*, 44-56.

³⁵ Yaşar, *İbn Hazm’ın Kur’an’ı Yorumlama Metodolojisi*, 57.

³⁶ Apaydın, “İbn Hazm”, 39.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Câbirî, *Arap-İslam Akılının Oluşumu*, 341-354; M. Emin Maşalı, “İbn Hazm’ın Dini Düşünce Sisteminde Kur’an ve Yorum”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Haziran 2008), 332.

³⁸ Câbirî, İslam kültürünün akıl yapısını beyan, irfan ve burhan olmak üzere üç temelde değerlendirmektedir. Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Köroğlu vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 17-599.

³⁹ Câbirî, *Arap-İslam Akılının Oluşumu*, 353.

⁴⁰ İbn Hazm, *el-Fasl*, 1/374-375, 2/364-365; Ayrıca bk. İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/48, 3/83, 4/28; Câbirî, *Arap İslam Akılının Oluşumu*, 345.

⁴¹ Yaşar, *İbn Hazm’ın Kur’an’ı Yorumlama Metodolojisi*, 99.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Yaşar, “İbn Hazm’ın Kur’an’ın Dil ve Üslûp Özelliklerine Yaklaşımı”, *Mütefekkir* 8/15 (2021), 173-174; İbn Hazm’ın mecaz anlayışı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdulluttalip Arpa, “Zâhirîlik ve Mecâz: İbn Hazm Örneği”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/25 (Haziran 2012), 54-64.

⁴³ Câbirî, *Arap İslam Akılının Oluşumu*, 353.

2. İbn Hazm'ın Kadın Tasavvurunu Oluşturan Etkenler

İbn Hazm'ın kadın konusunda hassas olduğu, eserlerinde kadınların hak ve özgürlüklerine yer verdiği ve bu anlamda onlara geniş haklar tanıdığı ifade edilmektedir.⁴⁴ Bu konuda İbn Hazm'ın gençlik dönemini kadınların himayesinde geçirmesinin ve ilköğrenimini onlardan tahsil etmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. O, “kadınları gözlemlene fırsatı bulduğundan, kadınların odalarında eğitildiği için kendisinin dışında neredeyse hiç kimsenin bilmediği sırlarına vakıf olduğundan bahsetmektedir. Kadınların ellerinde büyüdüğünü, erkeklerle ergenlik döneminden sonra oturmaya başladığını ifade etmektedir. Bunlara ek olarak Kur'an'ı kadınlardan öğrendiğini, şiiri onlar vesilesiyle özümlediğini ve hat sanatını onlar aracılığıyla tâlim ettiğini bizzat belirtmektedir. Ayrıca onlardan gördüğü bir şeyi unutmadığını da vurgulamaktadır.”⁴⁵

İbn Hazm'ın yaptığı açıklamalardan yaşadığı dönemde erkeklerin kadınlardan dini ve dünyevi açıdan üstün olduğunu savunanların olduğu anlaşılmaktadır. Bu kimselerin bu iddialarını kanıtlamak için âyetleri ve hadisleri delil olarak kullandıkları görülmektedir. İbn Hazm bunlara karşı bazı âyetleri örnek göstererek Kur'an'da erkek ve kadına eşit bir şekilde hitap edildiğini savunmaktadır.⁴⁶ Ona göre Allah, kulları arasında erkek veya kadın ayrımı yapmaz; sadece iman edip iyi işler veya inkâr edip kötü işler yapanlara amelinin karşılığını verecektir.⁴⁷ İbn Hazm'ın sorumluluk bakımından kadın erkek eşitliği konusunda Kur'an'da erkek ve kadınlara ortak hitap eden bazı âyetlerden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu konuya örnek olarak “*Ey insanlar*” şeklinde erkek kadın ayrımı yapılmadan insanlara hitap edilen âyetlerde “Allah'a karşı gelmekten sakındırılmasının”⁴⁸ yanında “erkek veya kadın fark etmeksizin dünya ve ahiret için yararlı ve iyi işler yapanların karşılığını göreceğini”⁴⁹ vurgulayan âyetlere dikkat çektiği müşahade edilmektedir.⁵⁰

Ümmü Seleme (öl. 62/681) validemizin de aralarında bulunduğu Hz. Peygamber'in eşlerinin Allah Rasulüne “kendilerinin Kur'an'da erkeklerle birlikte anılmamasının” sebebini sorarak duygularını ifade etmeleri üzerine “*Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar*” gibi erkek ve kadınların olumlu özelliklerinin ayrı ayrı zikredildiği Ahzâb sûresi 35. âyetin nâzil olduğu rivayet edilmektedir.⁵¹ İbn Hazm, bu olayı ve âyeti sorumluluk bakımından kadın erkek eşitliğine delil olarak kullanmaktadır.⁵² Ayrıca

⁴⁴ Yaşar, *İbn Hazm'ın Kur'an'ı Yorumlama Metodolojisi*, 69-70.

⁴⁵ İbn Hazm, *Tavku'l-hamâme*, 69.

⁴⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 3/82-85.

⁴⁷ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 3/83-85; Garaudy, *Endülüs'te İslâm*, 96.

⁴⁸ *Kur'an Yolu* (Erişim 10 Temmuz 2024); el-Hacc 22/1; Lokmân 31/33.

⁴⁹ Âl-i 'İmrân 3/195; el-Ahzâb 33/35; Benzer âyetler için ayrıca bk. Âl-i 'İmrân 3/92; en-Nisâ 4/124; er-Ra'd 13/23; el-İsrâ 17/40; el-Mü'min 40/40; ez-Zuhuruf 43/16; Muhammed 47/17; el-Hucurât 49/13.

⁵⁰ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 3/82-85; Garaudy, *Endülüs'te İslâm*, 96.

⁵¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî - Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'an*, thk. İslam Mansur 'Abdulhamid (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2010), 9/237-238.

⁵² İbn Hazm, *el-İhkâm*, 3/84; Başka bir yerde de İbn Hazm'ın kadının sadaka vermesi konusunda bu âyetin sadaka ile ilgili kısmını zikretmesi de ilgili âyetin onun sorumluluk bakımından kadın erkek eşitliği görüşünü desteklediğini kanıtlar niteliktedir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, thk. Muhammed Munîr Dımeşkî vd. (Mısır: İdâretu't-Tibâati'l-Munîriyye, 1348-1352), 8/317, 10/73.

O, özellikle cemi olarak sadece erkeklere hitap ediyor gibi görünen âyetlerin aksi bir karine bulunmadıkça kadınları da kapsadığını ifade etmektedir.⁵³

İbn Hazm kadın ve erkeğin fazilet bakımından birbirinden üstün olmadığını ifade ederken sahabeden örnek vermektedir. O, sahabenin faziletinden bahsederken ilk muhacir kadınların fazilet konusunda erkek sahabeyle müşterek olduklarını, muhacir kadınlar içinde erkeklerin birçoğundan üstün olanların bulunduğunu, erkek sahabe içinde de bu kadınlardan üstün olanların olabileceğini ifade etmektedir. O, erkelerin kadınlara üstünlüğünün sadece cihat konusunda olduğunu dile getirmektedir.⁵⁴ Zira o, erkek ve kadınların ayrı ayrı zikredildiği bazı âyetlerde “*Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar...*”⁵⁵ gibi ifadelerle yer verilmesine vurgu yapmaktadır.⁵⁶

İbn Hazm'ın hadis kitaplarındaki kadınlarla ilgili olumsuz yorumlara sebep olabilecek ifadelerle yanıt vermeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin o, bir kimsenin erkeklerin kadınlardan üstünlüğünü ispatlamak için Hz. Peygamber'in kadınlara hitaben “*...Tam akıllı ve dinine bağlı bir kimsenin aklını, sizin kadar eksik akıllı, eksik dinli hiçbir kimsenin çelebileceğini görmedim...*”⁵⁷ hadisini delil getirebileceğini ifade etmektedir. İbn Hazm, hadisin zahiriyle amel edildiğinde bu iddia sahibinin Kur'an'da haberleri nakledilen Hz. Meryem ve Hz. Mûsâ ile Hz. İshâk'ın annelerinden daha faziletli olacağını, dolayısıyla bunun batıl olduğunu söylemektedir. Ona göre bu hadiste anlatılmak istenen kadının şahitliğinin erkeklerin şahitliğinin yarısı olması ve kadınların hayız sebebiyle namaz kılamaması ve oruç tutamamasıdır. Bütün bunlar fazilette eksikliği ve dinde noksanlığını gerekli kılmaz. Çünkü kadınlar içinde erkeklerden fazilet bakımından üstün olanların bulunduğu kesin olarak bilinmektedir.⁵⁸ İbn Hazm'ın bu yorumda Kur'an'ın verilerinden hareketle akli muhakemesini kullanarak bazı tespitlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle İbn Hazm'ın kadın tasavvurunun oluşmasında yetiştigi saray ortamına ek olarak erkek ve kadınlara eşit olarak hitap eden Kur'an âyetlerinin etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Bunların yanı sıra Zâhirî mezhebine mensubiyetinin etkisinden de bahsedilmektedir.⁵⁹ Şöyle ki; Zâhirî mezhebinin delilsiz tahsisten uzak duran yaklaşımları sebebiyle İbn Hazm'ın da umum anlamdaki hitapları erkek ve kadınların eşitliği bağlamında irdelemesinde etkili olmuştur. Bu durumda İbn Hazm'ın, erkek ve kadınlara umum olarak hitap eden ayetlerin yanı sıra yetiştigi ortamın ve mezhebi aidiyetinin onun kadın tasavvurunu oluşturduğunu söylemek mümkündür.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hazm, *el-İhkâm*, 3/80-86.

⁵⁴ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/276-277.

⁵⁵ *el-Ahzâb* 33/35.

⁵⁶ İbn Hazm *el-Fasl*, 3/276.

⁵⁷ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002), “Hayz”, 6 (No. 304), “Zekat”, 44 (No. 1462).

⁵⁸ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/294-295. Bu hadisin değerlendirmesi hakkında ayrıntılı bir bilgi için bk. İbrahim Hilmi Karşlı, *Kadınlara Dair Ayetler Özelinde Tefsir ve Sosyokültürel Çevre İlişkisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 161-165.

⁵⁹ Garaudy, *Endülü's'te İslâm*, 96.

3. İbn Hazm'ın Erkeklerin Kadınlardan Üstün Olduğuna Delil Olarak Kullanılan Âyetlere Yaklaşımı

İbn Hazm'ın eserlerine bakıldığında yaşadığı dönemde toplumda erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna dair bir algının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Onun bu algıya karşı çıkarak âyetlerden hareketle erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu iddia edenlere karşı cevap vermeye çalıştığı görülmektedir. O, kendi döneminde yaşayan muasırlardan birinin Hz. Meryem'in annesi onu doğurduğunda söylediği sözlerden olan "...*Erkek de kız gibi değildir...*"⁶⁰ âyetinden hareketle erkeğin kızıdan üstün olduğunu savunmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre eğer böyle bir şey kabul edilirse bu erkeğin Hz. Meryem ve Hz. Âişe'den (öl. 58/678) fazilet bakımından üstün olması gerektiği ortaya çıkar, bu da mümkün değildir. Ona göre âyet zâhiri üzerine anlaşılmalıdır. Burada nasıl kırmızı ile yeşil renk birbirinden farklı ise kız ve erkeğin de birbirinden farklı olmasına dikkat çekilmektedir.⁶¹ Bu yoruma bakıldığında İbn Hazm'ın söz konusu iddiaya Kur'an ve tarihi verilerden hareketle akli muhakeme yoluyla cevap vermeye çalıştığı müşahade edilmektedir.

İbn Hazm, erkeklerin kadınlardan fazilet bakımından üstünlüğüne delil olarak kullanılabilecek âyetleri zikrederek iddialara cevap vermeye çalışmıştır. Bu yöntemle onun, dönemin sosyal sorunlarına çözüm üretmeye çalıştığı söylenebilir. Örneğin ona göre bir kimsenin fazilet bakımından erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna "...*Erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur.*"⁶² âyetini delil getirmesi durumunda onlara şu şekilde cevap verilir: "Bu âyet erkeklerin eşleri üzerindeki hakları ile ilgilidir. Çünkü bu âyet fazilet bakımından değerlendirilecek olursa Yahudi, Mecûsî veya fâsık erkeklerin Hz. Mûsâ'nın annesinden, Hz. İsâ'nın annesinden, Hz. Peygamber'in eşleri ve kızlarından üstün olduğu sonucu çıkar ki bu da kabul edilemez."⁶³ Böylelikle İbn Hazm, mutlak anlamda erkeklerin kadınlardan üstünlüğünün savunulması halinde faziletleriyle meşhur kadınların da buna dâhil olması gibi bir problemin mevcudiyeti üzerinden bu algının yanlışlığını mukayeseli bir okumayla somutlaştırmaktadır.

İbn Hazm, (الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ) "*Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar...*"⁶⁴ âyetinden hareketle erkeklerin, eşlerinin malından sorumlu olduğunu ve ondan istediği gibi tasarruf edebileceğini savunan yorumlara⁶⁵ şiddetle karşı çıkmaktadır. Ona göre âyet, onların iddia ettiklerinin aksine erkeklerin, kadınların giyim kuşam ve nafakasından sorumlu olmasını konu-
dur.⁶⁶ Bu yorumdan, geçmişte olduğu gibi o dönemde de erkeklerin, eşlerinin malından sorum-

⁶⁰ Âl-i 'İmrân 3/36.

⁶¹ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/288-289.

⁶² el-Bakara 2/228.

⁶³ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/288-291.

⁶⁴ en-Nisâ' 4/34.

⁶⁵ Tefsirlerde bu yorumu destekler nitelikte bilgi bulunmaktadır. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. 'Abdullah Mahmûd Şehâte (Beyrut: Müessesetü't-Târihi'l-'Arabî, 2002) 1/370; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 3/795-796; Ebu'l-Hasan el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-'uyûn/Tefsîru'l-Mâverdî*, thk. es-Seyyid 'Abdulsûd b. 'Abdurrahim (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, ts.), 1/480.

⁶⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8/315-317, 9/508; Tefsirlerde de buna yakın yorumlar bulunmaktadır. Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 3/797; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gâvâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*,

lu olduğunu, onların malını istediği gibi kullanabileceğini savunanların bulunduğu sonucu çıkmaktadır. Böylelikle İbn Hazm, erkeğin kadından mutlak üstünlüğünü savunmanın muhtemel fıkhi sorunlara da yol açacağını örneklendirmiştir. O bu yaklaşımıyla erkeğin kadın üzerinde bir üstünlüğünün olmadığını ortaya koymakla kalmamakta aynı zamanda bu algıdan kaynaklanan erkek ve kadının fıkhi tasarruflarına dair yanlış çıktıları da itiraz etmektedir.

İbn Hazm, Müşriklerden bir kısmının Allah'a isnat ettiği kız çocuklarını kendi eşleri doğurduğu esnada yüzünü ekşitmesini konu edinen “*Mücadelede başarısız olarak ömrünü süslenmekle geçirecek olan kız çocuğu mu? diye öfkeyle sorar.*”⁶⁷ âyetinden hareketle erkeklerin kadınlardan üstün olduğunun savunulmasına karşı çıkmaktadır. O, bu âyetin fazilet bakımından olmayıp sadece kadınların cesaretinin azlığına işaret ettiğini belirtmektedir.⁶⁸ Onun bu yaklaşımı son derece isabetlidir. Zira bu âyette, müşriklerin kız çocukları olduğunda gösterdikleri olumsuz tepkiler kınanmaktadır.⁶⁹ Dolayısıyla da âyetin erkeklerin kadınlara üstünlüğü konusunda delil olarak kullanılmasının anlamsız olduğu sonucu çıkmaktadır. Müşriklerin kadınlara dair sergiledikleri olumsuz tavrı, Ku'an'ın yaklaşımı olarak sunmak doğru değildir.

Kur'an'da borçların yazılması esnasında erkeklerden iki şahit bulunmadığı takdirde bir erkek yerine iki kadının şahit olabileceği ifade edilmektedir.⁷⁰ İbn Hazm, âyette şahitlerin sayısındaki hükmü fazilet bakımından değerlendirmenin yanlış olduğunu söylemektedir. Çünkü ona göre Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634), Hz. Ömer (öl. 23/644) ve Hz. Osman (öl. 35/656) gibi sahabenin ileri gelenlerinden üç kişi zina suçuna şahitlik etseler sayıları dört olmadığı için şahitlikleri kabul edilmez.⁷¹ Ancak sıradan adalet sahibi dört kişi böyle bir olaya şahitlik etse şahitliği kabul edilir. Bu durumda o, sıradan adalet sahibi dört kişinin, bahsedilen üç sahabeden daha faziletli olduğu anlamına gelmeyeceğini vurgulamaktadır.⁷² Ayrıca İslam hukukçularının çoğunluğu zina suçunun sabit olabilmesi için dört erkek şahit olması gerektiğini savunurken⁷³ İbn Hazm kadınların da şahitliğinin kabul edileceğini ifade etmektedir. Ancak borç âyetindeki bir erkek iki kadından hareketle kadınların sayısının sekiz olması gerektiğini savunmaktadır.⁷⁴ İbn Hazm'ın “bazı mezheplerin âyetlerde kadına yer verilmemesinden hareketle mefhumun dışında tutulmasını kabul etmeyerek kadını dışlamaya çalışan ve onların hak-

thk. Muhammed ‘Abdusselam Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015), 1/495; Bu ayetteki kadın ve erkeğin sorumlulukları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. SümeYYeSevinç, “Nisâ 4/34. Ayetine Göre Sorumluluklar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (Mart 2023), 206-226.

⁶⁷ ez-Zuhurf 43/15-18.

⁶⁸ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/290-291.

⁶⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 10/16; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/235-237.

⁷⁰ el-Bakara 2/282.

⁷¹ Âyette zina suçunun hukuken sabit olabilmesi için dört şahit olması gerektiği ifade edilmektedir. en-Nisâ' 4/15. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Nihat Dalgın, “Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Naslardaki Düzenlemelerin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (Ağustos 2005), 9-11.

⁷² İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/294-295.

⁷³ Klasik dönemde imamlarının çoğunluğunun hadler ve kısas konusunda kadının şahitliğini kabul etmediği anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Bekir el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. ‘Abdusselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013) 1/608-609; Ebû ‘Abdillah el-Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Hıfî - Mahmud Osman (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2010) 2/336-337.

⁷⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/395-396; Dalgın, “Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Naslardaki Düzenlemelerin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme”, 10-11.

larını kısıtlayıcı yorumlara karşı çıkmasının”⁷⁵ tespit edilmesi onun kadın hakları konusundaki hassasiyetini göstermektedir.

İbn Hazm, kadının kocasına karşı sorumluluklarından bahsettiği bölümde “...*Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın.*”⁷⁶ âyetinden hareketle kadınların kocalarına her koşulda itaat etmesi ve ev işlerinde kocalarına yardımcı olması gerektiği savunulursa bunun yanlış olacağını ifade etmektedir. Zira ona göre âyet bağlamıyla değerlendirildiğinde âyetteki itaat etmenin cima konusunda olduğu açıktır.⁷⁷ Ancak onun bu yorumu, umum ifade eden bir âyet te’vil edilerek tahsise hamledildiği için eleştirilmektedir.⁷⁸ Âyetteki itaat konusu cima olarak anlaşılrsa da erkeğe itaatsizlik veya isyan şeklinde genele hamledildiği de müşahade edilmektedir.⁷⁹

İbn Hazm, erkeklerin kadınlardan fazilet bakımından üstün olduğu konusunu biraz özelleştirip “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de...*”⁸⁰ âyeti sebebiyle hulafâ-yi râşidîn Hz. Peygamber’in hanımlarından daha faziletli olduğunu iddia edilse bunun geçersiz olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber’in eşleri de itaat edilmesi gerekenler arasındadır. Sahabeden olan imamlar ile Hz. Peygamber’in eşleri arasında hiçbir fark yoktur. Yine ona göre hilafet sadece insanın dini faziletiyle sınırlı değildir. Emirlikte olduğu gibi itaat kendisine vacip olana yani hak edene gerekli olur. Örneğin ona göre Hz. Peygamber, Hâlid b. Velid (öl. 21/642) ve Amr b. As’ı (öl. 43/664) komutan tayin etmiş, fakat Ebû Zer’i (öl. 32/653) komutan olarak atamamıştır. Hâlbuki Ebû Zer, bu iki sahabeden daha faziletlidir.⁸¹

İbn Hazm, “...*Guslünüzü edinceye kadar da cünüp iken (namaza yaklaşmayın).*”⁸² âyetinden hareketle Zeyd b. Eslem (öl. 136/754) ve İmam Şâfiî’nin (öl. 204/820) hayızlı kadınların mescide yaklaşmalarını câiz görmeyen yorumlarını kabul etmemektedir. Ona göre eğer Allah bunu dileyseydi (لَا تَقْرُبُوا مَوَاضِعَ الصَّلَاةِ) “namazın mahalline yaklaşmayın” şeklinde açıkça ifade ederdi. Ayrıca o, Hz. Ali ve İbn Abbâs gibi sahabelerin âyeti namaz kılmak şeklinde anlamasını delil olarak kullanmaktadır.⁸³ Bu açıklamadan onun hayızlı kadınların mescide girebileceğini savunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu görüşte olmasında onun âyetlere zahirî yaklaşımı odak noktayı oluştursa da kadınların cami ve mescitlerin ilmi ve manevi atmosferinden geri kalmasına engel olmayı düşünmesinin etkili olduğu söylenebilir.

⁷⁵ Yaşar, *İbn Hazm’ın Kur’an’ı Yorumlama Metodolojisi*, 338.

⁷⁶ en-Nisâ’ 4/34.

⁷⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/74.

⁷⁸ Yaşar, *İbn Hazm’ın Kur’an’ı Yorumlama Metodolojisi*, 96.

⁷⁹ Taberî, *Câmi u’l-beyân*, 3/812-813; Konuyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Abdulkadir Karakuş, “Çokanlamlı Kelimeler İçeren Ayetlerde Bağlam ve Anlam İlişkisi: Nisâ Suresi 34’üncü Ayetin Anlamı”, *Şarkiyat* 11/3 (Aralık 2019), 1353-1371.

⁸⁰ en-Nisâ’ 4/59.

⁸¹ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/290-291.

⁸² en-Nisâ’ 4/43.

⁸³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/184; Yaşar, *İbn Hazm’ın Kur’an’ı Yorumlama Metodolojisi*, 174; Hayızlı kadınların mescitlere girip giremeyeceği konusundaki tartışmalar hakkında ayrıntılı malumat için bk. Tuba Erkoç Baydar, “An Analysis of the Legal Provisions of Entering the Mosque for Menstruated Women”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 57 (Haziran 2022), 64-79.

İbn Hazm döneminde Endülüs'te kadınların nübüvveti konusunun tartışıldığı müşahade edilmektedir. Kalam ilminin tartışmalı konuları arasında yer alan bu meselede⁸⁴ Eş'arîler erkeklerin dışında kadınlardan da peygamber gönderilebileceğini savunurken Mâturidîler ise peygamberlik müessesesini sadece erkelere has kılmaktadır.⁸⁵ İbn Hazm döneminde Endülüs'te kadınların nübüvveti konusunda üç farklı tutum olduğu, bazı kimselerin kadınlardan peygamber olamayacağını savunduğu, bazılarının kadınlardan peygamber olabileceğini kabul ettiği, bazılarının da bu konuda kararsız kaldığı (tevakkuf ettiği) ifade edilmektedir.⁸⁶ Bu tartışmanın aslının (وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِي إِلَيْهِمُ) “Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz kimseleri (erkekleri) peygamber olarak gönderdik...” âyeti⁸⁷ ve buna benzer âyetlere⁸⁸ dayandığı anlaşılmaktadır.⁸⁹ İbn Hazm ise bu ve benzeri âyetlerin erkeklerin peygamberliğine mutlak anlamda delil olamayacağını savunmaktadır. O, peygamberlik konusunda risâlet ve nübüvvet ayrımına⁹⁰ giderek kadınlar hakkında risâlet olmadığını ama nübüvvetin olabileceğini ifade etmektedir.⁹¹ Çünkü ona göre bu tür âyetlerde kadınlardan resul gelmediği kastedilmektedir.⁹² Onun bu görüşü savunmasında *nübüvvet* kelimesinin bildirmek anlamındaki inba'/haber vermek kökünden gelmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre Allah'ın olmadan önce meydana geleceğini haber verdiği veya herhangi bir şeyi kendisine vahiy yoluyla bildirdiği kimse şüphe götürmez bir şekilde nebîdir. Ancak buradaki vahiy, “*Rabbin bal arısına şöyle ilham etti...*”⁹³ âyetinde olduğu gibi tabiatın/içgüdünün kastedildiği ilham anlamında değildir. Yine mecnunların inandığı zan ve tevehhüm veya şeytanların göğü dinlemek suretiyle ulaştığı ve bir birlerine fısıldadığı kehanet gibi bir şey de⁹⁴ değildir.⁹⁵

İbn Hazm'a göre meleklerin Hz. İbrahim'in karısına Allah'tan gelen bir vahiyle Hz. İshak'ı ve ardından Hz. Yâkub'u müjdelemesi nübüvvetin örneği olarak zikredilebilir. Çünkü Kur'an, meleklerin Allah'tan gelen vahiyle Hz. İbrahim'in karısıyla birebir muhatap olduğunu ve ona Hz. İshak'ı ve ardından Hz. Yâkub'u müjdelediğini haber vermektedir.⁹⁶ Yine Kur'an'da meleklerin Hz. Meryem ile doğrudan iletişime geçtiğinden ve ona Hz. İsa'yı müj-

⁸⁴ Kalam ilminde kadının peygamber olup olamayacağı tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Selim Özarslan, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2006), 107-118. Recep Ardoğan, “Kelamcılara Göre Nübüvvette Erkeklik Şartı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Mart 2012), 77-100.

⁸⁵ Özarslan, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, 111-121.

⁸⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/644.

⁸⁷ en-Nahl 16/43.

⁸⁸ Yûsuf 12/109; el-Enbiyâ 21/7.

⁸⁹ Özarslan, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, 113-114.

⁹⁰ Kur'an'da resul – nebî ayrımı üzerine yapılan bir çalışmada İslam düşüncesinde yer alan “Her resul nebîdir, fakat her nebî resul değildir.” şeklinde bir ifade bulunduğu; ancak Kur'an'a göre her resulün nebî, her nebînin de resul olmasından hareketle bu iki kavramın peygamberlerin iki ayrı niteliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar Durmuş, “İslâm Düşüncesinde Resul-Nebî Ayrımı – Kur'an Bağlamında Eleştirel bir Yaklaşım-”, *Diyanet İlmi Dergi* 44/3 (2008), 49-72; Ayrıca bk. Abdulkadir Karakuş, *İman Esaslarıyla İlgili Kur'an Kavramları* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020), 83-100.

⁹¹ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/644.

⁹² İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/644.

⁹³ en-Nahl 16/68.

⁹⁴ el-En'âm 6/112.

⁹⁵ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/644-647.

⁹⁶ Hûd 11/71-73.

delediğinden bahsedilmektedir.⁹⁷ Ona göre insanlar arasında meleğin hitabının nebîler dışında başka birine gelmesinin mümkün olmaması, Hz. Meryem ve Hz. İshak'ın annesinin nebî olduğunu kanıtlamaktadır. Bunlara ek olarak Hz. Mûsâ'nın annesinin Allah'tan gelen vahiyle Hz. Mûsâ'yı Nil nehrine bırakması, onun kendisine geri döndürüleceği ve daha sonra da peygamber olacağı anlatılmaktadır.⁹⁸ İbn Hazm'a göre Hz. Mûsâ'nın annesinin gördüğü bir rüya veya aklına gelen bir düşünceyle çocuğunu Nil nehrine bırakması deliliğin en ileri noktasıdır. O, annesinin Hz. Mûsâ'yı Allah'ın kendisine haber vermesiyle (nübüvvetle) Nil nehrine bıraktığını savunmaktadır. İbn Hazm Hz. Mûsâ'nın annesine Allah tarafından vahyedilmesi konusunu, Hz. İbrahim'in oğlunu gördüğü rüya üzerine kurban etmeye kalkmasıyla kanıtlamaya çalışmaktadır. Ona göre Hz. İbrahim'e rüyasında bildirilen vahiy olduğu gibi Hz. Mûsâ'nın annesine bildirilen de vahiydir. Çünkü bir peygamberin Allah'tan gelen vahiy olmadan sadece rüyaya veya zanna itimat ederek oğlunu kurban etmesi nebîlik makamının çok ötesinde fâsıklığın veya deliliğin en uç noktasıdır.⁹⁹

Meryem sûresinin başından itibaren inananların ibret alması için Hz. Meryem'e ek olarak bazı peygamberlerin hayatlarından kesitler sunulmaktadır.¹⁰⁰ 58. âyete gelindiğinde ise sûrenin başında bahsedilenlerin Hz. Âdem'in ve Hz. Nûh ile birlikte gemiye binenlerin soyundan gelenlerden nimet verilen nebîler olduğu ifade edilmektedir.¹⁰¹ İbn Hazm'a göre Hz. Meryem'in ismi de bu ayetlerde bahsedilen peygamberler arasında zikredildiği için onu da nebîlerden kabul etmek gerekir. Çünkü bu âyette Hz. Meryem'in nebîlerden olmasına engel olacak bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁰² İbn Hazm, "*Erkeklerden kemale erişenler çoktur. Kadınlardan ise İmran'ın kızı Meryem ve Firavun'un karısı Asiye hariç kemale erişenler.*"¹⁰³ hadisini gerekçe göstererek Firavun'un karısının da nebîlerden olduğunu kabul etmektedir.¹⁰⁴ Onun kadınların nebî olabileceğini savunmasının, Allah'ın sadece erkekleri peygamber seçmesiyle kadınlardan üstün kıldığı tezini çürütmeye yönelik bir görüş olduğu söylenebilir.

İbn Hazm, kadının kocasından izin almadan kendi malının üçte birinden fazlasını veya kocasının malından sadaka vermesinin caiz olmadığını savunan görüşleri doğru bulmamaktadır. O, "...*Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır...*"¹⁰⁵ âyetinin erkeğin kadının malında hak sahibi olduğu anlamına gelmediği savunmaktadır. Yukarıda da geçtiği gibi ona göre bu âyet, erkeklerin kadınların giyim kuşam ve nafakasından sorumlu olması hakkında-

⁹⁷ Meryem 19/19; Ayrıca bk. Âl-i 'İmrân 3/45.

⁹⁸ el-Kasas 28/7.

⁹⁹ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/647-651.

¹⁰⁰ Meryem 19/2-57.

¹⁰¹ Meryem 19/58.

¹⁰² İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/650-651.

¹⁰³ Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh* (Riyad: Mektebetü't-Tayyibe, 2006), "Fedâilus-Sahâbe", 70; Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.), "Et'ime", 31 (No. 1834).

¹⁰⁴ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/296-297; İbn Hazm'ın Kadınların peygamberliği ile ilgili görüşü ve bu görüşün eleştirel değerlendirilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M. Zakyi İbrahim, "İbn Hazm's Theory of Prophecy of Women: Literalism, Logic and Perfection", *Intellectual Discourse* 23/1 (June 2015), 75-100; İbn Hazm'ın Kadınların peygamberliği ile ilgili görüşü hakkında ayrıca bk. Ulvi Murat Kılavuz, "İbn Hazm'da Nübüvvet Tasavvuru", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (Ekim 2015), 1-31.

¹⁰⁵ en-Nisâ' 4/34.

dır.¹⁰⁶ O, Allah'ın Kur'an'da sadaka verme konusunda kadın erkek ayrımı yapmadığı gerekçesiyle¹⁰⁷ sadaka verme konusunda kadına yönelik herhangi bir sınırlandırmayı kabul etmemektedir.¹⁰⁸

Garaudy (öl. 2012), İbn Hazm'ın bazı tespitlerinden yola çıkarak kadının statüsünü kutsadığını iddia etse de¹⁰⁹ esasında durumun böyle olmadığını, İbn Hazm'ın gayesini "kadına hakkını teslim etme" şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Sonuç

İbn Hazm Endülüs'ün ilmî anlamda en parlak dönemlerinden birini yaşadığı zamanda dünyaya gelmesinin yanında babasının görevi gereği ilk tahsilini sarayda alması onun ilmî gelişiminde etkili olmuştur. Çalışmada onun gençlik yıllarından itibaren Endülüs'ün siyasi anlamda çalkantılı döneminde yaşamasına rağmen ilmî anlamda kendini geliştirerek ilimde münazara yöntemini benimsediği müşahade edilmiştir. Zâhirî mezhebini benimsemekle birlikte mezhebi taassuptan uzak bir şekilde doğru bilginin peşinde olduğu, ilmî birikiminde dönemin sosyokültürel olaylarının etkili olduğu söylenebilir.

İbn Hazm'ın yaptığı açıklamalardan yaşadığı dönemde Endülüs'te Müslüman erkeklerin Müslüman kadınlardan dini ve dünyevi işlerde fazilet bakımından üstün olduğu düşüncesinin var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İbn Hazm'ın erkeklerin kadınlardan üstün olduğu tezinin karşısında yer alarak âyetlerden hareketle kadınların haklarını savunan biri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca onun kadınların haklarını savunurken münazara yöntemini iyi bir şekilde kullandığı görülmüştür. Onun "Eğer şöyle dersiniz, şu şekilde cevap verilir" gibi ifadeleri çokça kullanması bunu kanıtlar niteliktedir.

İbn Hazm'ın kadın tasavvurunda yetiştiği sosyokültürel ortamın yanında mezhebi aidiyetinin etkili olduğu ve bunun sonucunda da âyetlerden hareketle bazı çıkarımlarda bulunduğu anlaşılmıştır. Bu durum onun içinde yetiştiği kültürel ortamın, sosyolojik çevresinin ve mezhebi aidiyetinin Kur'an'a yaklaşımında etkili olduğu ortaya koyduğu örnekler üzerinden tespit edilmiştir.

İbn Hazm'ın, bazı kimselerin bir takım âyetlere dayanarak erkeklerin kadınlardan üstün olduğu görüşünü, yine âyetlerden hareketle çürütmeye çalışan biri olduğu anlaşılmıştır. O, bu konularda muhataplarına cevap verirken görüşünü destekleyen âyetlerin yanında akli muhakeme gücünü çok iyi kullandığı tespit edilmiştir. Örneğin o, erkeklerin kadınlardan üstünlüğünü savunan kimselere Kur'an'da övgüyle bahsedilen Hz. Meryem'i örnek olarak vermektedir. Böyle bir iddia kabul edildiğinde vasat bir Müslüman erkeğin Hz. Meryem'den üstün olduğu sonucu ortaya çıkar ki bunun anlamsızlığı ortadadır. Ayrıca İbn Hazm peygamberlikte risâlet-nübüvvet ayrımına giderek Kur'an'ın verilerinden hareketle kadınlarda nübüvvetin olabileceğini savunmaktadır. Onun kadınlarda nübüvvetin olabileceğini kabul etmesi, Al-

¹⁰⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8/315-317, 9/508; Tefsirlerde de buna yakın yorumlar bulunmaktadır. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/797; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/495.

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. el-Ahzâb, 35/33; el-Münâfikûn, 63/10.

¹⁰⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8/315-317, 10/73; Yaşar, *İbn Hazm'ın Kur'an'ı Yorumlama Metodolojisi*, 258-259.

¹⁰⁹ Garaudy, *Endülüs'te İslâm*, 99.

lah'ın sadece erkekleri peygamber olarak seçmesiyle kadınlardan üstün kıldığı tezini çürütme-yi hedeflemesi çalışmada ortaya konan tespitler arasındadır.

Sonuç olarak İbn Hazm'ın Endülüs'te kadınların haklarını savunan biri olarak karşı-mıza çıkmasından hareketle onun kadın tasavvurunun kadınlara dini ve dünyevi açıdan hakla-rını teslim etmek üzere bina edildiğini ifade etmek mümkündür. İbn Hazm'ın çağımız insanla-rı için feminizme kaçmayan kadın hakları savunucularına örnek bir şahsiyet ve görüşlerinin kadın hakları konusunda günümüz Müslümanlarına ilham kaynağı olabilecek konumda oldu-ğu söylenebilir. Son olarak ise İbn Hazm'ın kadın haklarına yönelik olumlu tavrının, hukukî ve sosyolojik açıdan müstakil şekilde çalışılabileceğini ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. "Mekkî b. Ebû Tâlib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/575-576. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Apaydın, H. Yunus. *İbn Hazm Zahirilik Düşüncesinin Teorisyonu Hayatı Görüşleri*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2017.
- Apaydın, H. Yunus. "İbn Hazm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/39-52. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Ardoğan, Recep. "Kelamcılara Göre Nübüvvetle Erkeklik Şartı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Mart 2012), 75-104.
- Arpa, Abdulmuttalip. "Zâhirîlik ve Mecâz: İbn Hazm Örneği". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/25 (Haziran 2012), 43-67. <https://doi.org/10.17335/suifd.80771>
- Atmaca, Gökhan. "Müfessirlere Göre Kavvâm Kelimesi -Nisâ Sûresi 34. Ayet Bağlamında-". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013), 215-231.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*. çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, 2001.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*. çev. Burhan Koroğlu vd. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, 2001.
- Cessâs, Ebû Bekir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. 'Abdusselam Muhammed Ali Şahin. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013.
- Dalgın, Nihat. "Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Naslardaki Düzenlemelerin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (Ağustos 2005), 7-38.
- Durmuş, Zülfikar. "İslâm Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı – Kur'an Bağlamında Eleştirel bir Yaklaşım-". *Diyanet İlmi Dergi* 44/3, (2008), 49-72.
- Ebû Zehre, Muhammed. *İbn Hazm: Hayâtühû ve 'asruhû - ârâuhû ve fıkhuhû*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1978.
- Ergüven, Şahabettin. "X. ve XI. Yüzyıllarda Endülüs'ün İlmî ve Edebî Panoramasına Genel Bir Bakış". *İSTEM* 15 (Aralık 2010), 19-27.
- Erkoç Baydar, Tuba. "An Analysis of the Legal Provisions of Entering the Mosque for Menstruated Women". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 57 (Haziran 2022), 63-70. <https://doi.org/10.5152/ilted.2022.2243108>
- Garaudy, Roger. *Endülüs'te İslâm Düşüncesinin Başkenti Kurtuba*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 5. Baskı, 2019.
- Hassen, Rim. "Kur'an'ın Kadınlar Tarafından İngilizce Tercümesi: Dilde ve Dil Vasıtasıyla 'Cinsiyet Dengesini' Sağlama Konusunda Karşılaşılan Zorluklar". çev. Feyza Çelik. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Ekim 2020), 631-654. <https://doi.org/10.31121/tader.778500>
- Humeydî, Ebû 'Abdillâh. *Cezvetü'l-muktebis fî zikri vülâti'l-Endelüs*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf – Muhammed Beşşâr 'Avvâd. Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2008.
- İbn Başkuvâl. *es-Sıla*. thk. İbrahim el-Ebyârî. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî – Beyrut:

- Dâru'l-Kitâbi'l-Lübânî, 1989.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtu'l-a'yân ve ebnâu ebnâi'z-zamân*. thk. İhsân 'Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1978.
- İbn Hazm. *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal/Dinler ve mezhepler tarihi*. trc. Halil İbrahim Bulut. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- İbn Hazm. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmet Muhammed Şakir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hazm. *el-Muhallâ*. thk. Muhammed Munîr Dimeşkî vd. 11. Cilt. Mısır: İdâretu't-Tıbâati'l-Munîriyye, 1348-1352.
- İbn Hazm. *et-Takrîb li-haddi'l-mantık ve'l-medhal ileyhi bi'l-elfâzi'l-âmmiyye ve'l-emsileti'l-fikhiyye*. thk. 'Abdulahak Molla Hakkî et-Türkmânî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007.
- İbn Hazm. *Tavku'l-hamâme fî'l-ülfeti ve'l-üllâf*. Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2016.
- Ibrahim, M. Zakıy. "İbn Hazm's Theory of Prophecy of Women: Literalism, Logic and Perfection". *Intellectual Discourse* 23/1 (June 2015), 75-100.
- İhsân 'Abbâs. *Târihu'l-edebi'l-Endülüsi 'asru sıyâdeti Kurtuba*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1969.
- Karakuş, Abdulkadir. "Çokanlamlı Kelimeler İçeren Ayetlerde Bağlam ve Anlam İlişkisi: Nisâ Suresi 34'üncü Ayetin Anlamı". *Şarkiyat* 11/3 (Aralık 2019), 1353-1371. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.620699>
- Karakuş, Abdulkadir. "Kur'an Perspektifinden Kadın". *Şarkiyat* 11/2 (Ağustos 2019), 841-859. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.561769>
- Karakuş, Abdulkadir. *İman Esaslarıyla İlgili Kur'an Kavramları*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020.
- Karaoğlu, Arslan. "Endülüs Tefsir Mirasına Panoramik Bir Bakış". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2017), 5-35.
- Karşı, İbrahim Hilmi. *Kadınlara Dair Ayetler Özelinde Tefsir ve Sosyokültürel Çevre İlişkisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.
- Kılavuz, Ulvi Murat. "İbn Hazm'da Nübüvvet Tasavvuru". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (Ekim 2015), 1-31.
- Kur'an Yolu*. Erişim 10 Temmuz 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>.
- Kurtubî, Ebû 'Abdillâh. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Hıfî - Mahmud Osman. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2010.
- Maşalı, M. Emin. "İbn Hazm'ın Dinî Düşünce Sisteminde Kur'ân ve Yorum". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Haziran 2008), 331-358.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan. *en-Nuket ve'l-'uyûn/Tefsiru'l-Mâverdî*. thk. es-Seyyid 'Abdulsûd b. 'Abdurrahim. 6. Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmîyye, ts.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Hidâye ilâ bülûgi'n-nihâye*. 13 Cilt. Şârika: Külliyyetü'd-Dirâseti'l-'Ulyâ ve'l-Bahsi'l-İlmî Câmîatü's-Şârika, 2008.
- Mukâtil b. Suleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*. thk. 'Abdullah Mahmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 2002.
- Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. Riyad: Mektebetü't-Tayyibe, 2006.
- Özarlan, Selim. "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2006), 107-118.

- Özdemir, Mehmet. "II. Hakem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/174-175. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Özdeş, Talip – Özdeş, Sema. *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Baskı, 2017.
- Savaş, Nuh. *İbn Hazm'ın Kur'an'a Bakışı ve Ayetleri Yorumlama Metodu*. Ankara: Doktora Tezi, 2001.
- Şentürk, Mustafa. "Endülüs Tefsîr Kültürü". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/21 (Haziran 2012), 53-72. <https://doi.org/10.14395/jdiv81>
- Sevinç, Sümeyye. "Nisâ 4/34. Ayetine Göre Sorumluluklar". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (Mart 2023), 203-228. <https://doi.org/10.33415/daad.1213352>
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî - Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*. thk. İslam Mansur 'Abdulhamid. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2010.
- Tirmizî. *Sunenu't-Tirmizî*. nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.
- Yâkut el-Hamevî. *Mu'cemu'l-udebâ' irşâdu'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*. thk. İhsân 'Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- Yaşar, Mehmet. "İbn Hazm'ın Kur'an'ın Dil ve Üslûp Özelliklerine Yaklaşımı". *Mütefekkir* 8/15 (2021), 165-187. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.939288>
- Yaşar, Mehmet. "İbn Hazm'ın Yorum Anlayışında Kur'an-Sünnet Bütünlüğü". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 6/2 (2020), 289-315.
- Yaşar, Mehmet. *İbn Hazm'ın Kur'an'ı Yorumlama Metodolojisi*. İstanbul: Doktora Tezi, 2020.
- Zemahşerî. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. thk. Muhammed 'Abdusselam Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.